

INGLIZ TILI FE'L PREDIKATLARINING FUNKSIONAL- SEMANTIK MAYDONDA VOQEALANISHI

Davlatova Muhayyo

Hasanovna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dotsent

Buxoro davlat tibbiyot instituti Ingliz tili kafedrasini mudiri

[*hasanovnamuxa@gmail.com*](mailto:hasanovnamuxa@gmail.com)

Annotatsiya. Maqola Ingliz tili fe'l predikatlarining funksional-semantik maydonda kompozitsion tahlilda fe'lning ma'nosi va argument munosabatlari to'liq aks etgan nazariyalar va misollar tadqiqiga bag'ishlangan. Shunga ko'ra fe'l gapning semantik boshlanishi, gapning asosiy semantik tuzilishini belgilovchi element hisoblanadi. Ditransitiv konstruktsiyaning markaziy ma'nosi ob'ektni qabul qiluvchiga muvaffaqiyatli o'tkazish ma'nosi bilan bog'liq bo'lib, sub'ektning referenti bu o'tkazishni agens ta'sirida keltirib chiqaradi.

Kalit so'zlar: Fe'l predikatlari, leksik, funksional, semantik maydon, kompozitsionallik, argument, agens.

Fe'llarning leksik semantikasidan sintaktik freymalar shaklida leksik birlik ma'nosiga nomuvofiqlik mavjud. Ushbu konstruktsiyada ishtirok etadigan barcha fe'llar yo'nalish harakat fe'llari sifatida ko'rib chiqilishi kerak, chunki ular ma'lum belgilangan yo'nalish bo'ylab harakatni bildiradi. Bundan shunday xulosa kelib chiqadiki, bunday fe'llar ham noergativ (chunki ular yasalish tarzida kelgani uchun), ham ortirma (yo'nalma harakat fe'llari bo'lgani uchun) bo'ladi. Shu bilan bir qatorda, ushbu konstruktsiyada ifodalangan vositalar leksik- semantik qoidaga bo'ysunmasdan ishtirok etuvchi fe'llar semantikasiga bog'liq ma'no oladi. Bu bilan ergativ bo'lmagan fe'llargina konstruktsiyalarni hosil qila olmaydi deb taxmin qilish mumkin. Ammo bu kabi cheklovning fe'l semantikasiga aloqador turga tegishli, balki fe'lning ma'lum bir tarzda qabul qilinganligiga ham e'tibor berish kerakligi ko'rinadi. Bu esa sintaktik shaklda sodir bo'lishi borasida savol tug'diradi.

Umumiy rejada agar fe'l ma'lum bir leksik ifodaning natijasiga mos keladigan bo'lsa, predikat vazifasida faollashadi. (Pinker 1989). Aksincha, zarur bo'lgan

murakkabroq cheklovni hisobga olgan holda, u yo'nalish konstruksiyasi argument tuzilmasida ishtirok eta olishni aniqlash muhim sanaladi. Ma'lum kontekstga ega konstruksiyalarning mavjudligini e'tirof etgan holda, kompozitsionallikni maxsus qurilma e'tirof etishimiz mumkin: Konstruksiya ma'nosi leksik birliklar ma'nolarining konstruksiya ma'nolariga integratsiyalashuvi natijasidir. Shunday qilib, biz jumlaning sintaksisi va semantikasi faqat asosiy fe'lning xususiyatlaridan kelib chiqqan degan g'oyalarni o'ylab ko'rish kerak degan, fikrdamiz.

Agar konstruksiya bilan bog'lanishi mumkin bo'lgan fe'l sinflarining potentsial doirasini apriori chegaralash mumkin bo'lsa, konstruksiyalar og'zaki semantikani egallashda muhimroq rol o'ynaydi, deb ta'kidlash mumkin. Aslida, fe'l ma'nosi va konstruktiv ma'noni bog'lashning bir necha yo'li borgan o'xshaydi. Ma'lum, fe'llar guruhini konstruktiv xususiyatlarini aniqlash mavjud. Chunki fe'lning ma'nosi konstruksiyaning ma'nosi bilan kam sonli hollarda bog'lash mumkin bo'ladi. Bu bir necha usullardan foydalasnish mumkinligi taxmin qilinadi. Muhimi shundaki, fe'lning ma'nosi konstruksiya bilan bog'liq bo'lgan ma'noni bevosita aks ettirishi shart emas.

Konstruksiyalar odatda bir turg'un mavhum ma'no bilan emas, balki yaqin bog'langan ma'nolar oilasi bilan bog'lanadi. Sintaksis va lug'at o'rtasida qat'iy ajratish kutilmasligini hisobga olsak, bu polisemiyaning yuzaga keltirad. Chunki morfologik polisemiya lisoniy tamoyillarini o'rganish norma ekanligi ko'p olimlar tomonidan e'tirof etilgan. (Wittgenstein 1953; Austin 1940; Bolinger 1968; Rosch 1973; Rosch va boshqalar. 1976; Fillmor 1976, 1982; Lakoff 1977, 1987; Xayman 1978; Brugman 1981; Lindner 1981; Svitser 1990; Emanatian 1990). Ushbu mualliflar konstruksiyalar, morfemalar kabi bir xil asosiy ma'lumotlar turi sifatida ko'rib chiqib, ular xuddi morfemalar kabi ko'p qiymatli sathlarga ega ekanligini ta'kidlashadi. Bunday konstruktiv noaniqlikning o'ziga xos misolini muhokama qilish zarurati mavjud.

Ingliz tilidagi ditransitiv iboralar odatda agensning argumenti ob'ektni qabul qiluvchiga o'tkazilishiga olib kelishini anglatadi. Quyida ta'kidlanganidek, ushbu haqiqiy muvaffaqiyatli transfer holati konstruktsiyaning asosiy xususiyati sanaladi. Shu bilan birga, ko'plab ditransitiv iboralar fe'l argumenti bilan potensial munosabatga kirishshi qat'iy birliklarga xos bo'lsada, umumiy qabul qilinadi.

Misol uchun, Kris Ianga tort pishirdi (*Kris baked a cake to Jan*) kabi "do'stlik" deb ataladigan ibora Ian haqiqatan ham tortni olganligini anglatmaydi. Ehtimol, Kris Iannikiga ketayotganda tort o'g'rilar tomonidan o'g'irlangan bo'lishi mumkin.

Umuman olganda, yaratish fe'llari (masalan, pishirish, yasash, qurish,) va qabul qilish fe'llari (masalan, qabul qilish, tutish, yutish, qozonish) bilan bog'liq iboralar agensning potensial qabul qiluvchining o'byektni haqiqatda qabul qilishiga sabab bo'lishini qat'iy anglatmaydi. Yetkazilgan ma'lumot ko'proq natija bilan bog'liq bo'lishi kerak. "*Kris Ianga pirog pishirdi*" deganda, Kris pirogini Ianga berish niyatida pirog pishirganligini anglatadi. Darhaqiqat, qurilish bilan bog'liq ko'plab fe'l sinflari biroz boshqacha talqin berishini ko'rish mumkin.

Masalan: pragmatic mazmunga ega Vakilning majburiyat (va'da, kafolat, majburiyat) o'z zimmasiga olishini bildiruvchi fe'l iboralar ham shu jihatlarni aniq o'tkazishni anglatmaydi. Misol uchun, Bill o'g'liga mashina va'da qilgani Bill haqiqatan ham o'g'liga mashina berganligini yoki hatto Bill o'g'liga mashina bermoqchi bo'lganini anglatmaydi. To'g'rirog'i, ko'chirish predikat bilan belgilangan harakat bilan bog'liq bo'lgan "qoniqish shartlari" bilan ifodalanadi (Searle 1983). Bajarilgan va'da, masalan, "va'da" va'da qilingan hamma narsani olishini anglatadi.

Kelajakda egalik qilish fe'llarini o'z ichiga olgan iboralar (masalan, vasiyat qilish, tark etish, jo'natish, o'tkazish, ajratish, ajratish, tayinlash) agentning kelajakda biron bir nuqtada birinchi ob'ektning referentini ikkinchi ob'ektning ko'rsatuvchisini qabul qilishiga sabab bo'lish uchun harakat qilishini anglatadi. Bu sinf oxirgi ikki sinfdan farqi shundaki, sub'ekt referenti tomonidan kelajakdagi

harakatning maqsadi yoki majburiyati nazarda tutilmaydi; ko‘chirishda agentning roli predikat ko‘rsatgan harakat orqali amalga oshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Brosig B. Depictives and resultatives in modern khalkh Mongolian // Hokkaidō
2. Gengo bunka kenkyū.2009. No. 7.–P. 71–101.
3. Bybee J. L., R. Perkins, W. Pagliuca. The evolution of grammar: Tense, aspect and modality in the languages of the world. –Chicago: The U. Chicago Press, 1994. Carrier J., Randall J.H. The Argument Structure and Syntactic Structure of Resultatives //Linguistic Inquiry 23, 1992. –P. 173-234.
4. Goldberg A. Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure. L. – Chicago: The University of Chicago Press, 1995. –265 p. Davlatova, M. H. Relation of lexical-semantic structure of verbs in the linguistic essence. *IEJRD-International Multidisciplinary Journal*, 6(5).
5. Ризаев Б. Х. К проблеме лимитативно нейтральных глаголов современного немецкого языка. // Лингвистические исследования: Аспекты грамматического анализа. – М., 1990. – С. 131-140.
6. Сайфуллаева Р. Р., Менглиев Б.Р., Боқиева Г.Х., Курбонова М.М., Юнусова З. Х., Абузалова М. Қ. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Т.: Фан ва технология, 2010. – 404 б.
7. Сафаров Ш. Прагмалингвистика. – Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси», 2008. – 286 б.
8. Сафаров Ш. Семантика. – Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси», 2013. – 341 б.